

Književna poročila.

VIII.

V. Jagić, Glagolitica. Würdigung neuentdeckter Fragmente. Mit zehn Tafeln. Wien 1890, 4°, 62 (posebni odtisek iz Denkschriften der kais. Akademie der Wissenschaften in Wien, Philosoph.-histor. Classe Bd. XXXVIII).

Ni še dolgo, odkar so našli na Dunaji v knjižnici ondotne tehnike dva lista male osmerke popisana z okroglo glagolico. Prilepljena sta bila na platnicah neke knjige; katere, to se ni dalo več določiti, in vender bi to ne bilo odveč, ker se je pri odlepljenji teh listov pisava na nekaterih mestih pokvarila takó, da se zdaj marsikaj ne dá čitati. Ta glagolški odlomek je objavil v zgoraj omenjeni razpravi prof. Jagić in vsestransko ocenil. Omenil je o njem vse, kar se sploh dá povedati. V štirih poglavjih razpravlja korenito o provenienciji tega odlomka in o njegovi važnosti za poznavanje razvitka glagolizma, podaje nam natančno analizo teksta in latinski prevod, pojasnjuje jezikovno stran spomenika in njegovo grafiko in kaže na veliko važnost tega spomenika za zgodovino hrvaške glagolice. Izdanju, katero odgovarja v vsakem oziru najstrožjim zahtevam sedanje véde, dodan je na dveh listih phototypičen snimek, ta nadomésča popolnoma original.

Dunajska lista sta odlomek starega hrvaškega misala, tedaj glagolske knjige po zapadnem rimskem obredu. Oba lista sta glagolški palimpsest, kajti dobro se še dá videti, da sta oba lista bila že prej popisana z glagolico in sicer z manjšimi črkami, te so se zbrisale, kolikor se je to dalo, in potem se je znóva nánje napisala sedanja vsebina. V tem oziru se strinjata dunajska lista z jednim praškim odlomkom in z ónimi listi kesnejše dóbe, kateri so pridejani staremu glagolskemu evang. zographos. Vsebinska dunajskih listov — odlomek rimskega misala — so nekatere molitve in sicer secreta, post communionem, missa altera Apostolorum: secreta, praefatio, post communionem; missa unius Apostoli: epistola ad Corinthios. Ta sicer malo obsézen spomenik je prav velike važnosti, ne morda radi jezika — jezik je cerkvena slovenščina hrvaške recenzije brez kakih zanimivih posebnostij, tedaj e za e, u za a, i m. y, samó jeden poluglasnik — nego radi tega, ker nam pojasnjuje važno perijodo slovanskega bogoslužja in nam odkriva v zvezi z neprecenljivimi kijevskimi odlomki najstarejšo dóbo v zgodovini slovenske liturgije. Ne manjše važnosti je pa tudi za zgodovino in razvitek hrvaške glagolice, saj nam jasno kaže, da je bilo dosedanje mnenje o oglati hrvaški glagolici, o njenem razmerji nasproti okrogli glagolici najstarejših staroslovenskih spomenikov v marsičem krivo.

Ko je izdal Sreznevskij kijevske fragmente — jednako dunajskima listoma tudi odlomek glagolskega po rimskem obredu sestavljenega misala, kateri so gotovo iz XI. stol. in spadajo v oblast (veliko)moravskega narečja — pozvedelo se je prvokrat nedvojbeno, da se je v pokrajinah velikomoravskih, tedaj tam, kjer sta slovanska apostola delovala, vršil že v stari dōbi, recimo v X. stol. važen preobrat v slovanskem bogoslužji. Da se obrani slovanski jezik v liturgiji nasproti silnim navalom nemškega duhovenstva in episkopata, odstopilo se je toliko od prvotnega značaja slovanskega bogoslužja, da se je popustil iztočni, t. j. byzantinski obred in vzprejel rimski obred, kateri je bil udomačen tudi med nemškim duhovenstvom. Mislilo se je na podlagi kijevskih odlomkov, — kajti drugih virov za to sploh ni bilo, pisanih dokumentov, kateri bi o tem važnem preokretu jasno poročali, tudi ni, — da se je ta važen dogodek vršil ne dolgo po smrti Metodovi. Zdaj, ko imamo še dunajske odlomke, zasuknila se je stvar nekoliko drugače. Dunajska lista gotovo nista iz poznejše dōbe, nego iz konca XII. stol. pa tudi ne starejša, nego iz početka omenjenega stoletja, kolikor se to dá soditi po palaeografskih posebnostih, in ta dva lista iz XII. stol., nedvojbeno hrvaške proveniencije, svedočita, da je v tej dōbi — kakor se je že to prej splošno mislilo — na hrvaških tleh gospodoval v cerkvi že zapadni (rimski) obred. Tedaj iz XI. stol. staroslovenski spomenik moravske proveniencije, kateri priča o rimskem obredu na moravskih tleh, in iz XII. stol. hrvaški odlomek istega značaja. Iz te okolnosti sklepa prof. Jagić v prvem poglavju svoje razprave, in reči moram, da je to najsijajnejši oddelek vse razprave, da se je vršil omenjeni preobrat od byzantinskega obreda k rimskemu na vsi zapadni strani krajev s slovenskim bogoslužjem, od velike Moravske, tedaj od podnožja Karpat tja do srednje Dalmacije, že za Metoda: „Seit der Bekanntmachung“ — piše na str. 5 — „der Kijewer Blätter also muss an der Behauptung festgehalten werden, dass schon in der ältesten Epoche der slavischen Liturgie, die man als mährisch-pannonische zu bezeichnen pflegt, in welche jedenfalls dieses Denkmal fällt, die ersten Versuche gemacht wurden den Gebrauch der alt-slovenischen Kirchensprache mit den Anforderungen des römischen Ritus in Einklang zu bringen. Ich hatte früher, nach dem Vorgange Šafařík's und Anderer, hauptsächlich die Zeiten, die unmittelbar auf den Tod des Methodius folgten, in Betracht gezogen. Allein es scheint vieles dafür zu sprechen, dass der erste Anfang der Umgestaltung bereits in die dornenvolle Laufbahn des pannonischen Erzbischofs fällt.“ O tem mislim, se zdaj ne bode dalo lahko več dvojiti, dasi rad priznavam, da se pri sedanjem gradivu ta nazor ne dá toliko podkrepiti, da bi ga smeli smatrati za neovržno zgodovinsko resnico. Ni se morda rimski obred v slovansko cerkev na hrvaških tleh uvedel neodvisno od istega preokreta na severu v veliki Mo-

raviji; ni se morda to, kar se je, recimo v X. stol., vršilo tam gôri na severu, v XI. ali XII. stol. ponovilo na Hrvaškem, ni tedaj v tem oziru nobene vezi med kijevskimi odlomki in dunajskima listoma? Saj je sploh znano, kako hudo se je moralo slovansko bogoslužje v svojih početkih na Hrvaškem boriti za svoj obstanek, predno je dobilo v sredini XIII. stol. novo in sijajno dovoljenje od Rima; ni morda ta borba povzročila, da se je v hrvaških pokrajinah popustil prvotni obred slovanskega bogoslužja, byzantinski in nadomestil z rimskim, kateri je prej gospodoval v teh krajih in v sosednem oglejskem patriarhatu? Jaz mislim, da ne. Hrvaški glagolizem se je razvijal neposredno pod vplivom pannonske pismenosti, le v tem slučaju je razumevna nepretrgana kontinuiteta glagolizma na Hrvaškem, od najstarejše dôbe — dovolj je, da kažemo na glagolita cloz. — do največjega razvitka v XIV. do XV. stol. Da je baš, kar se tiče obreda, neka véz med kijevskimi listi iz XI. stol. in med hrvaškim dunajskim spomenikom, da ni zadnji spomenik popolnoma neodvisen od prvega, da se dunajski fragmenti osnivajo na spomenikih istega značaja, kakor so kijevski odlomki, o tem priča jednaka terminologija baš v ónih izrazih, kateri se smejo smatrati za izključno svojino zapadnega obreda, sósebnó beseda *всѣдѣ* kot prevod latinskega *communio*, katero je najti v obeh spomenikih in nekoliko tudi »pannonski« izraz *мѣша*. Če bi ne bilo nobene zveze med obema spomenikoma rimskega obreda, t. j. če bi se ne bil rimski obred v hrvaških glagolskih knjigah uvedel iz pannonsko-moravske domovine in s tem obredom tudi vsa nova terminologija — katera je nasproti najstarejši pannonsko-moravski samó jako malo izpremenjena — nam bi bilo popolnoma nerazumno, kakó imata oba spomenika, jeden iz severne vélike Moravske, drugi iz oddaljene Hrvaške, iste izraze kot prevod specifičnih katoliških (rimskih) izrazov. V tem slučaju se bi bil latinski izraz *communio*, kateri je vendar skozi in skozi literarna beseda v staroslovenskem slovarji, na severu drugače slovenil kakor na jugu. Pa morda ne seza ta izprememba v »bogoslužji« v takó staro dôbo, saj se ne dá z gotovostjo trditi, da so kijevski odlomki starejši od XI. stol. in óni so najstarejši slovanski spomenik zapadnega (rimskega) obreda? Da se je ta izprememba vršila res v takó stari dôbi, še za časa delovanja Metodovega, o tem priča ravno dunajski spomenik. Kakó bi se bila šele v XI. stol. iz pannonsko-moravskih pokrajin uvedla ta izprememba v slovansko bogoslužje na Hrvaškem, ker je bila kmalu po smrti Metodovi po nasilstvu nemškega duhovništva in madjarskega navala pretrgana vsaka verska vez med pannonsko-moravskim severom in hrvaškim jugom, ko so morali Metodovi učenci zapustiti pokrajine svoje prvotne delavnosti in pobegniti na jug čez Donavo, tedaj v času, ko se je na severu, kamor najbrž v tej dôbi še ni sezala madjarska silovita invazija, slovansko bogoslužje komaj in komaj vzdrževalo

še nekaj časa, in kjer je, kakor pričajo kijeovski in praški odlomki, kmalu nastopila popolna konstagnacija? Rimski obred se je mogel uvesti v hrvaške glagolske knjige iz severnih pokrajin, t. j. iz Pannonije, samó v óni dôbi, ko je še tamkaj cvetelo slovansko bogoslužje, ko je ona še vplivala na hrvaški glagolizem in bila merodajna za razvitek slovanske pismenosti na hrvaških tleh, tedaj za Metoda ali pa takoj po njega smrti, po njegovih pobeglih učencih in drugih duhovnikih, kateri so se semkaj umeknili iz Pannonije radi madjarske invazije.

Prof. Jagić je izkusil temu vprašanju še na drug način priti do živega. On je hotel to izpremembo, katera je bila za óno dôbo na vsak način jako znamenita, spraviti v sklad z najstarejšimi poročili o delovanji bratov apostolov, z žitjem sv. Metoda in novó najdenimi pismi britanskega muzeja. On sicer končno sam priznava, da se nasprotstvo posameznih papežev, kar se tiče slovanskega bogoslužja, njih zdaj prijazno zdaj zopet neljubeznivo postopanje v tej stvarí ne dá še zdaj popolnoma pojasniti. Ipak je nam nekoliko pokazal iz teh poročil, zakaj in kakó se je morda vršil ta preobrat. Lepo razlaga Jagić, kakó so se Metodu že zgodaj stavile neke meje pri izvrševanji slovanskega bogoslužja: „unus vero hic servandus est mos, ut in missa primum apostolus et evangelium legantur lingua romana, postea slovenica“, bere se v 8. poglavji st. sloven. vitae s. Methodii. Takšno je bilo tedaj dovoljenje papeža Hadrijana in tudi papež Ivan VIII., kateri je znóva slovesno potrdil, da slovensko bogoslužje nikakor ne nasprotuje rimski cerkvi in je tedaj znóva dovolil nasproti vsem nakanam nemške duhovščine slovenski jezik v cerkvi, dostavil je tej važni koncesiji še naslednje besede: »jubemus tamen, ut in omnibus ecclesiis terrae vestrae propter maiorem honorificentiam evangelium latine legatur et postmodum sclavonica lingua translatum in auribus populi, latina verba non intelligentis adnunciatur.« Naslednik Ivana VIII. na rimskem prestolu papež Štefan VI. je imel o slovenskem jeziku pri bogoslužji druge nazore. On je smatral pri koncesiji svojega prednika za glavne besede propter maiorem honorificentiam evangelium latine legatur, s tem je po njegovem mnenji bil latinski značaj cele maše dovolj označen, z druge strani je pa že Ivan VIII. izpodkopal slovansko bogoslužje najbolj s tem, da je zaukazal Metodu latinsko bogoslužje, kadar to želi knez: »si tibi et iudicibus tuis placet missas latina lingua magis audire, praecipimus ut latine missarum tibi sollemnia celebrantur.« Ta velika popustljivost papeževa nasproti véliko-moravskemu knezu je bila, kakor misli Jagić, vir mnogim neprilikam za Metoda: »Diese Clausel ist so zweideutig, dass sie für Methodius, als den Oberhirten von ganz Pannonien, eine Quelle beständiger Verlegenheiten und Conflictes bilden konnte. Es genügte, dass in irgend einem Theile seines Erzbisthums der Wunsch nach lateinischer Messe

laut wurde: wenn sich der Erzbischof nicht sogleich damit einverstanden erklärte oder der bedrängten slavischen Priester sich annahm, so gerieth er schon in Conflict mit der erwähnten Clausel der päpstlichen Concession. Man konnte gegen ihn scheinbar berechnete Klagen erheben, dass er der slavischen Messe auf Kosten der lateinischen den Vorschub leiste . . . Ja aus der Existenz dieser (sc. der rein slavischen Richtung der slavischen Liturgie), konnten die Gegner des Methodius geradezu die Missachtung der in der Concessionsurkunde des Papstes Johannes VIII. enthaltenden Bestimmungen ableiten und derartige Klagen gegen den Erzbischof nach Rom richten oder in Rom persönlich vorbringen (Wiching), dass Papst Stephan sich veranlasst sah, jene oben citirten Beschuldigungen gegen ihn zu schleudern.* Na ta način hoče Jagić pojasniti besede papeža Štefana VI., katere se nahajajo v neki instrukciji najdeni v britiškem muzeji: „Missas et sacrificia illa ministeria que sclavorum lingua idem Methodius celebrare presumpsit quamvis decessoris sui temporibus, domni videlicet Johannis, sanctissimi pape, iuraverit se ea alterius non presumere, apostolica auctoritate ne aliquo modo presumatur penitus interdicat.“ Pri vsem tem ni prezreti, da je bilo različno postopanje papežev v tej važi stvari v marsičem odvisno od politike in oportunitete. Papež se je moral v marsičem ozirati na želje mogočnega nemškega episkopata in tudi nemških cesarjev in njih politike ni smel prezirati. Od tod najbrž ta fluktuacija v nazorih rimske stolice.

Po Jagićevem mnenju imamo v staroslovanskem žitji Metodovem še drug dokaz, da seza slovensko-latinska maša v Metodovo dōbo, da se je vršil tedaj ōni preobrat res že v takō stari dōbi. On misli, da ni slučajno, da se v tem žitji za bogoslužje rabi izraz *mša*, dočim je najti v žitji Cirilovem samō izraz liturgija. Oni, kateri je to žitje iz grščine prevedel, vedel je dobro, da se v teh pokrajinah, o katerih je tam govor (Moravska, Pannonija) imenuje bogoslužje *mša* in s tem izrazom je označen ob jednem tudi rimski obred bogoslužja. To se mi dozdeva nekoliko dvomljivo. Jaz sicer tukaj na deželi nimam nobenih pripomočkov, celō teksta žitja nimam pri roki, zatō tudi ne morem ni tega ni ōnega mnenja dovolj podkrepiti. Voronov je navedel nekaj važnih razlogov, po katerih smemo sklepati, da sta obe žitji Cirila in Metoda od istega pisatelja in sicer da sta prvotno bili sestavljeni v grškem jeziku. Po tem bi res ne bilo brez razloga, da je najti v obeh žitjih v prevodu grške besede *λειτουργία* razliko, da je v viti s. Cyrilli, za časa katerega je bilo bogoslužje še popolnoma slovansko, tedaj po iztočnem obredu (byzantinskem) najti izraz liturgija, v Metodovem životopisu pa *mša*, kjer je govor že o poznejši dōbi, o dōbi, v kateri se je že uvedel vsaj v nekaterih pokrajinah njegove nadbiskupije latinski obred. Toda pri tem se ne smē prezreti, da spada sedanji rokopis Metodovega

žitja v XII. stol., najstarejši rokopis Cirilovega žitja je pa šele iz XV. stol. Nemogoče tedaj ni, da je v prvem žitji beseda męša samó stari „pannonski“ izraz, kateri se nahaja, kakor drugi taki pannonizmi samó v najstarejših rokopisih, v Cirilovem žitji je pa ta izraz nadomeščen z znanejšim izrazom liturgija, kakor so tudi drugi pannonizmi izginili iz poznejših rokopisov in virov. Če bi imeli Cirilovo žitje v takó starem rokopisu, kakor je Metodovo, morda bi tudi v njem brali męša. K temu pridruži se še to, da obe žitji najbrž nista sestavljeni pred sredino X. stol., in da bi slovanski prevoditelj na jugu, kateri vendar ni bil neposredni učenec slovanskih apostolov, delal v tej dóbi razliko v prevodu istega grškega izraza in da bi ta razlika imela podlago svojo v različnem obredu, dozdeva se mi ipak nekoliko dvojbeno.

(Konec pripodujic)

Statistična črtica dijaštva avstrijskih visokih šól.

Spisal Jos. Apih.

(Dalje.)

Aktivni so torej v tem oziru Nemci, Poljaki in Lah; pasivni pak so Čehi in Rumunci, čeravno neznatno, Rusini, Slovenci in Srbo-Hrvatje z ogromno vsoto. Za leto 1868. je pa poleg uradne statistike bilo razmérje národnostij nastopno: Vseh vseučilišnikov je bilo 7.274, med njimi Nemcev 51.07%, Čehov 17.24%, Poljakov 11%, Rusinov 6.47%, Jugoslovanov 5.77%, Lahov 2.29%, Rumuncev 1.22%, Madjarov 4.45%, drugih 0.49%. Leta 1886/7. pa je bilo med vsemi vseučilišniki (vštevši inozemce) Nemcev 45.48%, Čehov 21.02%, Poljakov 15.30%, Rusinov 3.67%, Jugoslovanov 4.17%, Lahov 3.10%, Rumuncev 1.50%, drugih 5.76%. Ne gledé na domovino dijakov se je torej pomnožilo relativno število Čehov za 3.78%, Poljakov za 4.30%, Lahov za 0.81%, Rumuncev za 0.28%, drugih za 0.82%; padlo pa je pri Nemcih za 5.59%, pri Rusinih za 2.80%, pri Jugoslovanih za 1.60%. Nazadovanje Nemcev je posledica krepkejšega napredovanja Čehov in Poljakov, in ni nikakor neprirodna prikazen; pač pa so Jugoslovani in Rusini prezeló zaostali za Čehi in Poljaki — in to je nevesela prikazen; tem načinom jim mora dolg vedno narastati. —

Po našem računu pride povprek 1 vseučilišnik na 1.844 stanovnikov; gledé na pojedine národnosti je to razmérje najugodnejše pri Nemcih (1 : 1.524), Poljaki (1 : 1.576), Lahih (1 : 1.658) in Čehih (1 : 1.850); vsi

Književna poročila.

IX.

V. Jagić, Glagolitica. Würdigung neuentdeckter Fragmente. Mit zehn Tafeln. Wien 1890, 4°, 62 (posebni odtisek iz Denkschriften der kaiserl. Akademie der Wissenschaften in Wien, Philosoph.-histor. Classe Bd. XXXVIII).

(Konec.)

Dunajska odlomka sta tedaj najstarejši spomenik rimskega obreda in stojita med spomeniki te vrste sploh na drugem mestu, jedini kijevski odlomki jih presegajo po starosti. Ona sta nekaka vez med panonskimi spomeniki okrogle glagolice in poznejšimi hrvaškimi spomeniki, kateri so pisani z oglato glagolico. In baš v palaeografičnem obziru gre tema listoma velika važnost. Znano je, da je Šafařík delil vse glagolske spomenike s palaeografičnega stališča v dva velika oddelka, v bolgarske spomenike, kateri so pisani z okroglo glagolico in v hrvaške spomenike z oglato glagolico. Glagolica teh dveh vrst spomenikov je po njegovem mnenji potekla in se razvila iz takega tipa, kakor ga najdemo v praških odlomkih. To Šafaříkovo mnenje je stalo tako dolgo, da je prišel Mihanovičev odlomek na svetlo, spomenik najbrž tudi iz XII. stol. in sicer srbske recenzije. Glagolica Mihanovičevega odlomka ni še oglata, ona ima še okrogel duktus, dasi ni okroglost tako razvita, kakor n. pr. v Assemanovem zborniku, nego nagiblje že v marsičem k oglatemu tipu. Od tega časa se je vedelo, da je saj na srbskih tleh v stari dobi se pričela že okrogla glagolica. Novo potrdilo temu so bile pozneje razkriti kameniti napisi na otoku Krku. Toda pravo potrdilo, da je na Hrvaškem pred oglato glagolico bila tudi okrogla glagolica doma in v rabi, da so najstarejši hrvaški spomeniki zapadnega obreda pisani s tem pismom, podali so še le dunajski fragmenti, kajti Mihanovičev odlomek se mora smatrati bolj za srbski spomenik in ne za pravega hrvaškega. Zdaj se ne da več o tem dvomiti, da oglata glagolica ni postala na enkrat, da ni ona produkt jedne osebe in jednega dne, nego da se je še le polagoma razvila iz okrogle glagolice in sicer na domačih tleh, da je tedaj v najstarejši dobi tudi v hrvaških spomenikih se rabila stara okrogla glagolica. Sploh se pa ni hrvaška glagolica istodobno razvijala s hrvaško recenzijo. Hrvaška recenzija v jeziku in v grafiki je že bila zdavna razvita, ko so se spomeniki te recenzije pisali še vedno z okroglo glagolico. V hrvaških spomenikih se je tedaj mnogo prej izcimila redakcija, vsled katere se je ě nadomestil z e, ą z u, izginil razloček med i in y in se rabil samo

jeden poluglasnik namreč *ѵ*. V dunajskih odlomkih, kateri so pisani še z okroglo glagolico, je že popolnoma razvita hrvaška redakcija, oni nimajo nosnikov *ę* in *ą*, nego na njenem mestu *e* in *u*, niti *y* in samo jeden poluglasnik. Pa tudi hrvaška redakcija v grafiki in jeziku ni delo jednega dne in jedne osebe, tudi ona se je polagoma razvila iz panonsko-macedonske. Črnčić je namreč pred kratkem dobil v roke star glagolski odlomek, kos apostola, pisan z okroglo glagolico, in sicer spomenik hrvaške redakcije ipak je najti v njem še *ѵ* in tudi *ę* se nahaja še dvakrat.

Šafařík je delil vse spomenike hrvaške glagolice v starejše in mlajše, starejši spadajo po njegovem mnenji v dobo pred XIII. stol. Kriterij pri tej razdelitvi mu je bila črka za poluglasnik; vse one spomenike, kjer se je za poluglasnik črka *ı*, t. j. črka podobna latinskemu *i* brez pike mnogokrat rabila, prišteva med mlajše spomenike, one pa, kjer se piše večinoma še starejši znak za ta glas, smatra za starejše. Njemu se je pridružil tudi Brčić. Ta razdelitev ni čisto natančna, kajti jedina črka za poluglasnik ne more biti zanesljiv kriterij starosti. Dunajska lista nimata mlajšega znaka za poluglasnik in se v tem strinjata z Mihanovičevim odlomkom, nego v njih se nahaja še stara oblika trdega poluglasnika, katera še ni postala oglata, in že radi tega se sme spomenik smatrati za star, starejši od vseh ostalih hrvaških glagolskih spomenikov. Druga jako zanimiva posebnost v palaeografičnem obziru tega spomenika je ta, da se za samoglasnik *i* mimo drugih črk piše tudi znamenje podobno latinskemu *i* brez pike tedaj *ı*. Ta znak v veljavi samoglasnika *i* je bil do zdaj znan samo na kamenitih napisih na otoku Krku. Gotovo ima Jagić prav, da ne pritrdi Geitlerju, kateri je mislil, da je ta črka albanskega izvora. Jagić misli nasprotno, da je ta črka iz latinice prišla v hrvaško glagolico kot kratica starega triglavatega glagolskega *i*. Pri tej priliki nam podaja tudi novo razlago mlajšega hrvaškega znamenja za poluglasnik. Hrvaški tip glagolice se opaža v tem spomeniku najbolj pregnantno pri črki *m*, katera ima obliko latinskega *m*. Po Jagičevem mnenji je tudi ta črka prodrla v glagolico iz latinice, toda čisto gotovo to ni, kajti to črko najdemo tudi v psalt. Sinait. in zato nastane vprašanje, jeli ta črka na macedonskih tleh v zvezi z isto črko v hrvaških spomenikih, ali se je pa morda pojavila v hrvaških spomenikih samostalno in ni morda ta *m* v psalt. Sinait. drugega izvora kakor v hrvaški glagolici? Na ta vprašanja ne vem odgovora in ta stvar se sploh ne bo prej dognala, da pozvemo nekoliko več o različnih kulturnih vplivih na tleh stare Macedonije v IX.—XI. stol., da se določi, koliko je bilo tam kulturnega življa latinskega. — Stari okrogli duktus glagolice je v našem spomeniku takoj na prvi mah očeviden, on se da posebno opazovati pri nekaterih črkah n. pr. pri *d*, *v*, *g*, *i*, *t*, *u*, poluglasniku etc. Ipak ima ta spomenik že pri mnogih

črkah nekako prehodno podobo, katera spominja na poznejšo oglato hrvaško glagolico, da, v dveh slučajih je najti že poznejšo oglato črko in sicer pri črki t in i. Jaz ne morem tukaj podrobneje govoriti o palaeografskih posebnostih tega spomenika, to je tudi popolnoma odveč, kajti moral bi samo to prepisati, kar je tako lepo razložil Jagić v tej svoji razpravi; kdor hoče o tem več pozvedeti, naj pazljivo prečita četrto poglavje te razprave, kjer Jagić na str. 31.—43. vsestransko razpravlja o palaeografski važnosti dunajskih listov. Ipak nečem zamolčati, da mi je sledeči stavek nekoliko nerazumljiv: »Ueberhaupt wird die ganze Theorie Geitlers von der totalen Abhängigkeit des eckigen Typus von der „bulgarischen“ Glagolitiza (»jede irgendwie bemerkbare kroatische Eigenthümlichkeit hat ihr Prototyp in der bulgarischen Schrift«, so lautete sein Grundsatz auf § 147) durch die Thatsache unserer Blätter über den Haufen geworfen«. Če smatramo tukaj izraz »bolgarska glagolica« v tem smislu, da mislimo na bolgarske pokrajine, da bi se bil tedaj hrvaški glagolizem razvijal pod vplivom bolgarskega (v geografskem pomenu), je Geitlerjeva teorija res ovrgljiva, če pa tukaj razumevamo sploh okroglo glagolico, katero v nasprotju s hrvaško (oglato) nazivamo navadno bolgarsko — imenovali bi jo lahko natančneje panonsko-macedonsko, ne nasprotujeta tudi dunajska lista temu nazoru. Za vsako bistveno posebnost poznejše hrvaške oglate glagolice je najti prvi začetek, dasi samo embrionalično, že v okrogli, t. j. v starejši glagolici. Razložek med prejšnjim nazorom in sedanjim znanjem je ta, da se je ta proces uniformacije in premembe ali razvitka oglate glagolice iz okrogle vršil večinoma, če ne morda skoz in skoz, na hrvaških tleh.

Podrobno razpravlja izdajatelj o vsebini teh dveh listov in podaje natančno analyso vsebine. To poglavje ga je stalo nedvomno silno mnogo truda. Prizadeval si je, da najde v starih latinskih misalih jednake ali saj jako podobne molitve, kajti znano je, da se so spreminjali tudi rimski misali v teku časa. A vzlic vsemu trudu in iskanju po starih latinskih rokopisih v bogati dunajski dvorni knjižnici in v vatikanskih zakladih se ni posrečilo najti vsem molitvam latinskega originala. V takem slučaju je podal Jagić natančen latinski prevod staroslovenskega teksta. Oziral se je vedno tudi vestno na poznejše glagolske misale, posebno na ono kneza Novaka iz l. 1368. — Znano je, da se so v hrvaške glagolske knjige rimskega obreda, sprejeli svetopisemski teksti neposredno iz staroslovenskih knjig iztočnega obreda, da se niso znova iz latinskega originala prevedli. V najstarejši dobi so se pridržala v hrvaških knjigah ona mesta nespremenjena, kjer se iztočni lgrški tekst in zapadni latinski ne strinjata, kjer bi bila tedaj tudi v staroslovenskem prevodu razlika. Še le pozneje so se počela taka mesta v hrvaških knjigah na podlagi latinskega teksta popravljati. Zato imamo tudi v

dunajskem spomeniku zanimiv primer, na katerega je po vsej pravici opozoril izdajatelj. Nahaja se namreč tukaj odlomek iz epistole ad Corinthios, ta odlomek apostola je naš spomenik rimskega obreda vzel nespremenjen, kakor se nahaja v najstarejših cirilskih rokopisih, tedaj rokopisih iztočnega obreda, pridržal se je tedaj stari staroslovenski prevod. Pa ne samo to, vzela se je celo iz praks-apostola cela lekcija, kakor se nahaja v praks-apostolih iztočnega obreda in ne morda samo toliko, kakor bi to pričakovali sodeč po rimskih misalih. V latinskem misalu se počenja na tem mestu perikopa z besedami *spectaculum facti sumus mundo* in tako tudi v glagolskem misalu kneza Novaka: bratiě, pozorište stvoreni esmę, toda na dunajskih odlomkih se pričinja perikopa že z besedami bratiě bogę ni apostoli posleđonee (*fratres, Deus nos apostolos novissimos*), kakor je to najti tudi v cirilskem apostolu šišatovacens. in tudi v grških apostolih: Ἀδελφοί, ὁ θεὸς ἡμεῖς τοὺς ἀποστόλους ἐσχάτους. V latinskih misalih se končuje perikopa z verzom 14. in sicer z dodanimi besedami „in Christo domino nostro“ in s tem se strinja zopet misale Nov., toda na teh listih še ni pri teh besedah konca tega odlomka, perikopa se še nadaljuje, kakor je to tudi v apost. šišatov.

Zanimivo je tudi to, da se nahaja v glagolskem Vrbniškem breviariji iz XIII. stol. isti odlomek apostola, toda tam je stari prevod na nekaterih mestih že popravljen na podlagi latinskega teksta, kjer ima še dunajski spomenik staro čitanje, iz tega se da sklepati, da sta dunajska lista starejša od XIII. stol. — Glede praefacij je vladala v starih misalih velika svoboda. Črnčić, kateri je iskal v Rimu originala jedni praefaciji dunajskih listov zasledil je v jedni praefaciji missae sc. Hieronymi v misalu iz XV. stol. sledeče besede: „ut omnium pene sacrarum scripturarum volumina graecae hebraicaeque caldaicae suo eloquentiae fonte disertaque latina et materna lingua nobis aperte et magnifice explanaret“ in v glagolskem misalu Kržičića iz l. 1531. se tudi bere: „da vseh maloman' svetih pisam knigi: grčke, ebrěiske i haldeiske rečnosti svoee istočnikom i urišenim latinskim i otočaskim ezikom očito nam i vzveličeno istlmači.“

Jedno in sicer najkrajše poglavje odmerjeno je jeziku tega spomenika. Tukaj ni bilo mnogo omeniti, kajti kakih posebnostij, katere bi bile zanimive, ni v tem spomeniku, jezik je hrvaška redakcija staroslovenščine, polglasnik se še ni nadomestil z a ali e in se je ohranil skoraj v vseh slučajih. V leksikalnem obziru so važne besede vsąđę — vsųđę za latinski izraz *communio*, mimo katerega se pa nahaja tudi beseda brašęnęce v tem pomenu. Jagić misli, da se je zadnji izraz še le na Hrvaškem uvedel v cerkveno književnost. Poznejši izraz je tudi prinošenje za latinski *oblatio* ali *munus*.

Razpravi sami je pridejal prof. Jagić dva dodatka. V prvem dodatku je objavil znova glagolske kijevske fragmente, na katere se je pri pojas-

njevanji dunajskih listov mnogokrat skliceval. Dasi je ta spomenik že nekolikokrat izdan — prvi ga je objavil Sreznevskij in potem se je natisnil tudi v Časopisu česk. mus., moramo biti hvaležni, da smo dobili zdaj popolnoma kritično izdanje v natančni cirilski transkribciji, ker je ta stari spomenik tako važen ne samo po svoji vsebini za najstarejšo cerkvenoslovansko književnost, ampak tudi za slovansko palaeografijo in celo za rešavanje vprašanja, kje je domovina staroslovenskega jezika. Na konci razprave je priložil izdajatelj vseh osem listov tega spomenika v krasnih snimkih in zato bo ta razprava, okrašena v celem z desetimi snimki, važen pripomoček za študiranje slovanske palaeografije. Toda Jagić se ni zadovoljil s samim objavljenjem tega dragocenega spomenika, dodal je tudi v opazkah analizo vsebine. Prizadeval se je mnogo, da bi našel celemu spomeniku, t. j. vsem molitvam latinski original, pa to se tudi njemu ni posrečilo, zato je pridejal natančen latinski prevod, morda bo zdaj kak zapadni učenjak slučajno našel latinski izvornik.

Že v razpravi sami je govoril obširneje o tem spomeniku in pobijal Geitlerjevo mnenje, da so kijevski fragmenti postali nekje v Macedoniji. O tem pač ni dvojiti, da oni spadajo v oblast velike Moravske, slovaczmi so v tem spomeniku dovolj jasni: c za stsl. št, z za žd, in šč (znano je, da je imela staročeščina mesto današnjega št' skupino šč) m. št. Jagić prišteva k moravizmom tudi mehkost soglasnikov č, ž, š, c, kajti preiskovanja prof. Gebaura so pokazala, da so ti glasovi bili v staročeščini še mehki; sicer ni nemogoče, da je označevanje mehкости pri teh soglasnikih v kijevskih fragmentih prava staroslovenska posebnost, kajti tudi v staroslovenščini so bili saj v najstarejši dobi palatali še mehki glasovi, kakor to vidimo v cod. zograph., in baš kijevski odlomki so spomenik, kateri gledé glasoslovnih natančnostij in pravilnostij v rabi nosnikov in poluglasnikov še cod. zograph. ne odstopajo. Pri tej priliki je sprožil Jagić tudi vprašanje, če ni domovina teh odlomkov na Hrvaškem, to on odločno zanikuje in temu tudi nasprotuje ves notranji značaj tega spomenika: „Vor allem wenn man den sprachlichen Charakter derjenigen glagolitischen Denkmäler der ältesten Periode, die einigermassen auf Kroatien und Dalmatien als ihre muthmassliche Heimat hindeuten, näher ins Auge fasst, — dazu würde ich Glagolita Clozianus und Codex Marianus rechnen — so merkt man in diesen schon allerlei Abweichungen von der feinen Regelmässigkeit, durch welche sich gerade die Sprache der Kijever Blätter so vortheilhaft auszeichnet. Wie sollen nun Texte, die in einem notorisch nicht altslovenischen Medium entstanden, schon deswegen einige Einbusse an sprachlicher Feinheit erlitten hätten, nachträglich nach Norden gekommen, daselbst von neuem in alter Ursprünglichkeit der altslovenischen Sprache erglänzen.“

Na prvi strani prvega lista kijeviskih odlomkov je odlomek iz poslanija do Rimljanov (XIII, 11—14, XIV, 1—4), toda pisano od druge in sicer poznejše roke. Razlika v pisavi te strani in med ostalimi listi se zapazi koj na prvi hip; pa ne samo palaeografično se razlikuje ta stran od ostalega spomenika, nego tudi v grafiki. Tukaj se nahaja samo jeden poluglasnik in sicer trdi, dočim se ostali listi ravno po natančnem razločevanju obeh poluglasnikov odlikujejo, nekolikokrat manjka celo poluglasnik, za *ę* in *ję* se rabi samo ona črka, katera navadno znači samo *ę*, tudi za *y* se piše samo jedna kombinacija. Tako znatne so tedaj razlike v grafiki. O moravizmih tukaj ni sledu, ni *c*, ni *z* ni *šč* ni najti. Zato se mi dozdeva, da je pravo pogodil prof. Jagić trdeč, da so se te vrste na prvotno prazno stran spomenika še le pozneje napisale in sicer nekje na jugu, v Macedoniji ali pa na Hrvaškem. In sicer se mu dozdeva verjetneje, da je to hrvaški odlomek in to radi palaeografičnih razlogov, kajti ta stran ima mnogo sličnosti v črkah z dunajskima listoma, posebno pa radi rimsko-latinskega značaja teh vrstic. Da so te vrste na prvi strani sestavljene po rimskem obredu, razvidi se iz molitve, katera sledi na tej strani takoj za omenjenim odlomkom poslanija do Rimljanov. In ta trditev o hrvaški provenienci poznejšega dostavka pri kijeviskih odlomkih se mi dozdeva jako srečna, ta stran bi bila tedaj zdaj najstarejši representant hrvaške glagolice ali natančneje glagolice, kakor se je na hrvaških tleh pisala na konci XI. ali pa v početku XII. stol. Menj verjetno se mi dozdeva, da bi po smrti Metodovi bili njegovi učenci iz severnih pokrajin, kjer se je bila takrat že vpeljala slovanska maša po latinskem obredu, prinesli spomenik take vrste na jug v Macedonijo in da bi se ta bil tamkaj še dve stoletji pozneje nespremenjeno prepisoval, dasi je bil njegov rimsko-latinski značaj dovolj očiten. O rimskem obredu slovanskega bogoslužja v Macedoniji pa zdaj nimamo nobenih podatkov, vsi cerkveno-slovanski spomeniki iz Macedonije so sestavljeni po iztočnem obredu.

V drugem dodatku je objavil tretje poglavje rokopisa Hrvata Pastrića, kateri se nahaja v Rimu v museo borgiano de propaganda fide, kjer se poroča, po katerih krajih Hrvaške (Dalmacije in Primorja) je bil na konci XVII. stol. še glagolizem v cerkvi razširjen. Iz tega poročila razvidamo, kako močno je bil v tej dobi še razširjen glagolizem celo v onih krajih, kjer bi zdaj tega ne pričakovali, zato je to važen donesek za zgodovino glagolizma med Hrvati.

V Šoštanji, dné 6. vel. srpana 1890.

V. Oblak.

